

TANULMÁNYOK

A veszprémi székesegyház berendezése, 1907–1917¹

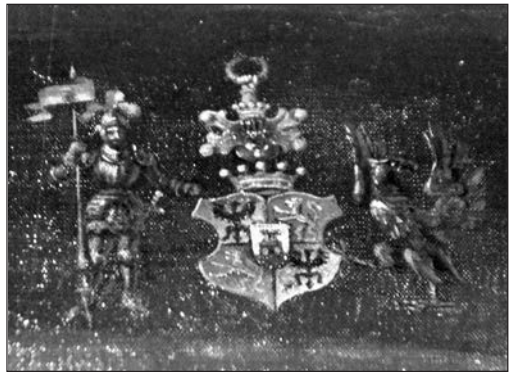
SIMON ANNA

A veszprémi székesegyház újjáépítésére Hornig Károly (1888–1917) püspök kezdeményezésére és irányításával, a káptalan támogatásával, legnagyobbbrészt a püspökség és a káptalan törzsvagyonából, a XX. század elején került sor. A tervező Aigner Sándor budapesti építész volt, építési engedélyt a Műemlékek Országos Bizottságától kapott az építkezés.²

A középkori eredetű székesegyház az oszmán hódoltságkori és XVIII. század eleji károkat követően kisebb javítások után 1723-tól Esterházy Imre püspök (1723–1725) egységes

koncepció szerint, barokk stílusban újjáépíttette. A templom belső kifestése 1726-ban készült el,³ teljes felszerelése azonban még évtizedekig elhúzódott, berendezését a XVIII–XIX. század folyamán számos megújítás, csere érte.

A kutatás javarészt a középkori állapotokra koncentrált.⁴ Ehhez főként a székesegyházi leltárak, oltáralapítványokra vonatkozó iratok, végrendeletek, adományleve-

*Hornig Károly címere, részlet a Borromei Szent Károly oltárképről
(Steiner Rudolf, 1912. Fotó: Lángi József, 2019)*

¹ A tanulmány az NFKFIH K 134806. számú („OTKA”) pályázat keretében és támogatásával készült. Az ezt követő, 1939-ig tartó időszakról lásd SIMON 2020.

² Az egyes témákhoz részletesebben lásd a KARLINSZKY–VARGA 2011. kötet tanulmányait.

³ Forrásfeltárás: Prokopp Gyula, lásd GALAVICS 1984. 15. lj. és Függelék I. szemelvény. Összefoglalóan: SERFÖZŐ 2011.

⁴ CSETE 1863., FEJÉRPATAKY 1886–1887., BÉKEFI 1907., BÉKEFI 1912., újabban MIKÓ 1996., KARLINSZKY 2018.

lek álltak rendelkezésére. Ezek az irattípusok az oltárok számára, titulusára, ritkábban helyére szolgálnak információval. A leltárak a liturgikus felszerelési tárgyakat – ötvöstárgyak, textilek, könyvek – veszik számba, az oltárokat mint tárgyakat, a bútorokat, kőből faragott berendezési tárgyakat nem. Kifejezetten a barokk berendezés történetét tárgyaló munka nem jelent meg.⁵ A barokk székesegyházról szóló kis számú írás jórészt az épülettel, a falképekkel foglalkozik,⁶ legutóbb az ikonográfiai program kapcsán Serfőző Szabolcs tért ki a főoltárra, valamint sommásan utalt a mellékoltárookra.⁷ A berendezés újkori alakulását a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltárban őrzött püspöki vizsgálatok, Canonica Visitatiók leltárszerű jegyzékei, valamint jórészt az oltárok felújításához kapcsolódó jogi, gazdasági iratok – szerződések, kifizetési feljegyzések –, továbbá az egyes plébániák Historia Domusainak bejegyzései alapján követhetjük nyomon. Az 1907-ig használatban maradt darabokat az átépítést figyelemmel kísérő Ádám Iván veszprémi kanonok – levéltári kutatásokkal is kísért – feljegyzéseiben, és az általa készítettett fényképalbumban dokumentálta.⁸ Az átalakítást ünnepélyesen lezáró újraszentelésre 1910. október 4-én került sor.⁹ A templom teljes berendezése még hosszan elhúzódott, 1911–1912-ből is származnak még tervrajzok, költségvetések; az altemplom oltárának Corpus-szobra 1915-re készült el.¹⁰ Az újonnan kialakult állapotot Dornyai Béla 1927-ben megjelent rövid leírása,¹¹ illetve az 1948. évi vizitáció¹² és néhány fénykép,¹³ rögzíti.

Jelen tanulmányban az 1907-ben fennálló állapotot tekintem a vizsgálat kiindulási alapjának. Célom az ekkor használatban lévő berendezési tárgyak – művészi értékkel bíró ingóságok: oltárok és oltárképek, szószék, keresztelőmedence, szenteltvíztartó, stallumok, padok, továbbá az építészeti tagoláshoz tartozó szobrászati alkotások, rácsok, korlátok – azonosítása, valamint lehetőség szerint sorsuk követése a XX. század eleji átalakítás során,¹⁴ valamint ebben a folyamatban Hornig Károly püspök szerepének

⁵ LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 29.: „Mivel a székesegyház építésének és főleg belsejének barokk díszítéseivel külön munkában óhajtunk foglalkozni, annak 18. századi történetét csak röviden foglaljuk össze.”

⁶ Prokopp Gyula forráskutatása alapján, lásd GALAVICS 1984. 15. lj., SERFŐZŐ 2011. 23., 26. lj.

⁷ SERFŐZŐ 2011. 75–76., 30–31. kép.

⁸ ÁDÁM 1912., Centenárium Album.

⁹ ÁDÁM 1912. II. 521–522.

¹⁰ Lásd VARGA 2011b. 184–186., Függelék X. szemelvény, illetve Seenger Béla végszámlája az altemplom oltáráról, 1912. január. VFL, I.4.a.1. 13. doboz, 4. köteg, 9. csomó, no. 1.

¹¹ DORNYAI 1927. 168.

¹² VFL VÉL VI.157. Egyéb kötetek. 40. kötet. (Vizitációs tervezet 1948–1949.) 12–13.

¹³ MÉM MDK Fotótár, Ltsz. 8739. pozitív. Balogh Rudolf felvételei, Vasárnapi Ujság 57(1910/41.) 844–845.

¹⁴ E kutatást indokolta még – és egyben nehezítette is –, hogy a történeti források „oltár” fogalom alatt többféle tartalmat jelölhetnek, és ezek – főként 1907-től az átalakítások, átrendezések miatt – keverednek, zavarossá téve az egyébként is bonyolult történetet, melyben előfordul, hogy egy

pontosabb megismerése. Ehhez a legtöbb adattal az átalakítással kapcsolatban keletkezett – a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltárban található – forráscsoport szolgált.¹⁵

A székesegyház berendezése 1907-ben

A legutóbbi időkig úgy tűnt, hogy a székesegyház középkori berendezéséből egyetlen tárgy sem maradt fenn 1907-ig.¹⁶ Újabban Tari Edit kutatásai során bukkant fel egy – azóta ismét lappangó – középkori kőfaragvány, nem kizárt, hogy a székesegyház egykori keresztelőmedencéje.¹⁷ Ahogy a fellelt XI. századi palmettás faragványok, az enteriőr tervezésekor, a medence is mintául szolgált: 1911-ben másolatát szenteltvíztartóként két példányban kifaragták, illetve – feltevésem szerint – a új keresztelő medencéhez is inspirációt nyújtott. Ez utóbbi különösen szívügye lehetett Hornig püspöknek, mivel az elszámolások szerint a medence díszes kivitelére külön pénzösszeget biztosított.

A középkori oltárok maradványai nem ismertek.¹⁸ Némelyikük titulusa tovább élt a XX. század elejéig, mint a főoltári Szent Mihály-, a Szent Kereszt-, illetve – a korábban altemplomi – Szent Imre- és Szűz Mária-oltárok, illetve Mária Mennybe-

adott oltár felépítményébe egy másiknak más szentet ábrázoló oltárképe kerül, megváltoztatva az oltár titulusát is. Az egyházi vizsgálatok és leltárak felsorolásaikban „oltár”, „Szent ... oltára” kifejezésekkel liturgikus funkciójuk szerint szólnak róluk. A történeti elbeszélő momentumot tartalmazó források néha, illetve a magára a tárgyra vonatkozó, annak állításával, felújításával kapcsolatos iratok (megbízások, számlák, stb.) anyagi valójukban tekintik a (mű-) tárgyakat, ahogy e tanulmány is. A fennmaradtak esetében szemrevételezésük, restaurátori vizsgálatuk igazolhatja, pontosíthatja az írott források adatait. Részletes ismertetésük azonban meghaladja ennek az írásnak a kereteit. (A leírásokban az égtájak szerinti helymegjelölést használtam – eltekintve a székesegyház nem teljesen szabályos tájolásától –: kelet a szentély, dél a Szentháromság tér felől használt oldalbejárat, nyugat a toronypáros főhomlokzat, észak a Szent György-kápolna feltárt maradványai felé.)

¹⁵ Lásd Varga Tibor László tanulmányát, melyben a dokumentumok ismertetésén túl felhívja a figyelmet a tüzetesebb vizsgálatukkal várható tanulságokra több tudományterület számára, illetve egyes kérdéskörök tisztázásában, valamint néhány példán keresztül adalékkal szolgál Hornig püspök személyiségéhez is. VARGA 2011a., valamint uo. Függelék I–IV. Ilyen kérdéskörként tűnt fel berendezéstörténet itt tárgyalandó epizódja. Itt köszönöm meg a szerzőnek a sok adatot, javaslatot és a munkámhoz nyújtott támogatását.

¹⁶ ÁDÁM 1912. II. 79. A szörványként a székesegyház környezetében láthatóan megőrzött, régészeti leletként földből vagy falazatból előkerült XI–XV. századi kőfaragvány-töredékek, melyek egy része feltehetően a belső tér valamely kisépítészeti egységéhez, illetve a Szent György-kápolna oltárához tartoztak, jelen közleménynek nem képezik tárgyát.

¹⁷ TARI 2018. Kat. 79.

¹⁸ ÁDÁM 1912. II. 257., 261–262. Az írott források alapján a középkor folyamán egyrészt nagy számban és gazdag felszereléssel voltak oltárok a székesegyházban, illetve kápolnáiban. A leltárakból kitűnik, hogy a hozzájuk tartozó képi ábrázolást, díszítést sokszor az oltárterítők, illetve az ereklyetartók hordozták.

menetele.¹⁹ Szent György és Szent Márton tisztelete is részben folyamatos, részben – utóbbi csak egy rövid időre – újra aktuálissá vált. Utóbbiak tiszteletére a középkori székesegyház egy-egy kápolnáját szentelték, ezeket a székesegyházhoz csatlakozó bővítményeként határozhatjuk meg, amelyeket pusztulásuk után, a XVIII. században már nem építették újjá.²⁰ Tituláris szentjeik tiszteletére, – utóbbinak úgy is, mint saját védőszentjének – Padányi Biró Márton püspök egy-egy oltárt állított, ezek a tárgyak azonban nem maradtak fenn 1907-ig. A XVIII. századi mellékoltárokon új titulusként jelent meg az 1729-ben szentté avatott Nepomuki Szent János, oltárát 1746-ban már említik,²¹ és Szent Anna, a neki szentelt oltárt 1733-ban állítják.²² 1907-ig a székesegyházon belül az oltárok titulúsának megváltoztatásáról nem tudunk; újonnan csak Szent József tisztelete jelenik meg, akinek a kanonokok számára 1880-ban, az északi sekrestye mellett felépült, róla nevezett kápolnában állítottak oltárt.²³

Az 1907-ben fennálló Szent Mihály-főoltárt – valamint baldachinos tabernákulumot és 6 ezüstös gyertyatartót – Koller Ignác püspök (1762–1773) készítette 1768-ban.²⁴ A márvány oltárépítmény és az oltárkép – írott források szerint – Guido Reni 1635-ben a római Sta. Maria Immacolata templom intarziás fa mellékoltárára festett Szent Mihály képéről Rómában készítettett másolat.²⁵ A veszprémi oltár felépítménye a rómaihoz hasonló: oszloppár fölött az egyenes párkány és oromzat, de nagyobb szabású és anyaga vörös márvány.

A fennálló altemplomi Szűz Mária-oltár 1781-ben, elődjének helyére, Csapody Lajos nagyprépost, kanonok végrendeletében hagyott adományából készült, márványból.²⁶ Az oltárépítmény (tatai) vörös-, betétei zöldes és fekete márványból készültek; az oltáron Mária gyermek Jézussal faszobor, 1907-ben fehérre festett volt.²⁷

¹⁹ Lásd KARLINSZKY 2018. a korábbi szakirodalommal.

²⁰ Ugyanakkor a XVIII. századtól többször előfordult, hogy a középkori altemplomot, illetve annak déli bővítményét a Szent Imre herceg legendájából ismert Szent György-kápolnával azonosították.

²¹ VFL III.1.a.2. Veszprém ecclesiae 1746.

²² VFL I.1.8., tom. 31. (Visitatio canonica capituli ecclesiae cathedralis Weszprimiensis, 1780) Szent Annát az egyházmegye védőszentjeként először az 1779. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv említi, de ekkor még nincs oltára (az adatot Varga Tibor Lászlónak köszönöm).

²³ ÁDÁM 1912. II. 491–492.

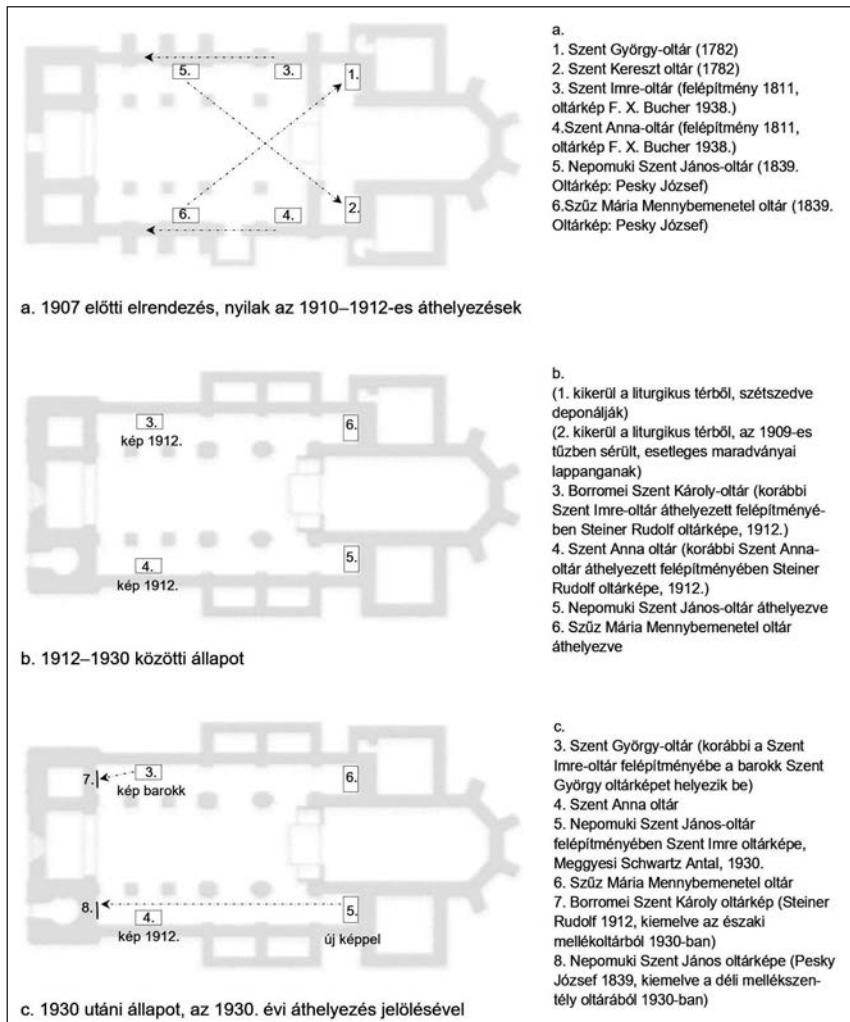
²⁴ VFL I.1.7. fasc. 6. no. 2., ÁDÁM 1912. II. 416. Centenáriumi Album I. tábla. Mivel húsvét előtt került sor a fotózásra, a fényképen a főoltár képét lepel takarja. Egy másik felvételen a kompozíció halványan kivehető: Kuny Domokos Múzeum, Tata, Révhelyi-hagyaték, Manda Archívum Ltsz. 2014–4484.

²⁵ ÁDÁM 1912. I. 23–24., II. 397., LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 29., VFL I.1.8. tom. 31. (Visitatio canonica capituli ecclesiae cathedralis Weszprimiensis, 1780) VFL I.1.43., fasc. 13. no. 19. (Koller-jelentés).

²⁶ Felszentelése 1781. Lásd: VFL I.1.39.b. tom. 20. p. 50., ÁDÁM 1912. II. 420., 426.

²⁷ Centenáriumi Album XXIII. tábla., ÁDÁM 1912. II. 426., 527–528.

Az oltárokat a XVIII–XIX. század folyamán szakaszosan állították, a főszentély, illetve altéplom felől haladva, a mellékoltárokat páronként egy időben, azonos kialakítással készítve, kezdetben fából, majd fokozatosan márványból megújítva, így 1907-re három pár márvány mellékoltár állt a székesegyházban.²⁸ (2a: Oltárok 1907-ben a barokk templomépületben, az 1910-es áthelyezés jelölésével.)

Alaprajzi vázlat a veszprémi székesegyházról a mellékoltárok áthelyezésének jelölésével.

²⁸ ÁDÁM 1912. II. 397.

A háromhajós barokk templomban a mellékszentélyek az emelt főszentély teréhez kapcsolódtak, onnan azonos szinten árkádivvel nyíltak, a mellékhajók felől alépitményük homlokfala és felette erőteljes kőkorlát által határolva. A déli mellékszentély Szent Kereszt-, és az északi Szent György-oltárt 1782-ben Katona József kanonok állíttatta korábbi faoltárok helyén.²⁹ 1907-es állapotukban az oltárépitményben a koporsó alakú stipes felett a félköríves záródású oltárképet pilaszterpár és átlósan elé állított oszloppár veszi közre, erőteljes, fogrovatos vízszintes párkány zárja, az oszlopok felett előreugró szélein egy-egy puttó-szoborral, térben előrenyúló, szögletes végződésű volutapárral közrefogott, fesztondíszes oromzata szegmensíves záródású. Az orommezőben felhőgomolyban két puttó-fej reliefje. A Szent Kereszt oltár angyal-párja kezében a szenvedés eszközeit tartja, az oromzat felett sugárkoszorúval övezett aranyozott korong, IHS (Jézus) monogrammal. A hátfal betétdíszét, az oszloppárt és felette a párkány frizét gazdagon erezett márványból faragták. A fénykép alapján nehezen megítélhető a Keresztre feszítés jelenet: a crucifixus jobbán karjait mellén keresztbe helyezve imádkozó figura vehető ki, balján csak sejthető egy másik alak. Az egészalakos Szent György ábrázolás római katonaruhában lendületesen előrelépő, karjait széttáró, égre tekintő alakot mutat, felette angyal jelenik meg.

A mellékhajók keleti részében álló Szent Anna- és Szent Imre-oltár 1811-ben a székeskáptalan költségén készült korábbiak helyén. Eredeti oltárképeiket idősebb Franz Xavér Bucher festette,³⁰ 1838-ban azonban ifjabb Franz Xavér Bucher „reparálta”.³¹

1907-ben az oltárépitmények felépitménye a koporsó alakú stipes felett kevésbé plasztikus. A szegmensíves záródású oltárképet a hátfal síkjára rétegződő kettős pilaszterpár keretezi, háromrészes, párkány és középen felnyitott, szegmensíves oromzat koronázza, a széleken egy-egy vázával, középen csaknem egyenes oldalú oromzattal, melyet szélein ellapuló szegmensíves párkány zár. Az oromzatra sugárnyalábokkal övezett koszorúban talán a szent monogramja volt.³² Az oltárfelépitmény kétféle, egy sötétebb és egy vékonyan erezett világosabb márványból (alapsík, fríz) készült. Az oltárképek többalakos jelenetek: a Szent Anna oltár témája a gyermek Szűz Máriát ta-

²⁹ VFL I.1.7. fasc. 6. no. 2., ÁDÁM 1912. II. 39., 426. Szent Kereszt-oltár: Centenárium Album II., XVIII., LVIII. tábla; Szent György-oltár: uo. VI., XX. tábla.

³⁰ 1811-ben márványfaragó, aranyozó mestert és (id.) Franz Xavér Bucher festőnek számára kifizetések. Lásd: VFL I.1.39.f. 185., 191. pp. 1818-ban mindkettőt márványoltárként veszik számba. Lásd: VFL I.1.7. fasc. 6. no. 2., LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 33. ÁDÁM 1912. II. 397., 444., 527., részben Véghegyi Dezsőre hivatkozva 1818-ban, a földrengés után állítottnak mondja. Szent Anna-oltár: Centenárium Album VII. tábla; Szent Imre-oltár: uo. IV. tábla.

³¹ Kopácsy József érsek (1827–1838, apostoli kormányzó 1843-ig) rendeletére felvett számadáskönyv az 1838–1843 közötti időszak felújításairól jó néhány adattal szolgál. Lásd: ÁDÁM 1912. II. 462–463. Hogy az idézett festői munka átfestést, esetleg új kép festését jelentette-e, a fennmaradt Szent Anna-oltárkép restaurátori vizsgálata döntheti el.

³² Az archív felvételen a Szent Anna-oltáron talán kivehető a S[ancta] A[nna] betűk.

nító Szent Anna. Az ülő Szent Anna jobbján áll Mária, mindketten Szent Anna térdén fekvő nyitott könyvre mutatnak. Bal válla mögött a fél könyökre támaszkodó Joachim figyeli őket. Balra fent angyal szemléli a jelenetet. A Szent Imre-oltárkép témája a herceg fogadalomtétele a Szűzanyának: balra a térdelve imádkozó ifjú, a jobbra fent felhők közt megjelenő, gyermek Jézust az ölében tartó Máriára tekint. A jelenetet angyalok kísérik. 1907-ben a Szent Anna-oltár a déli mellékhajóban, az oldalbejáratától keletre állt, a Szent Imre vele szemközt az északi mellékhajóban volt.

A Mária mennybemenetele és a Nepomuki Szent János márványoltárokat szintén korábbi faoltárok helyén állították a XIX. század első harmadában.³³ 1839-ben mindkét oltárba Pesky József (1795–1862) jó nevű pesti festő oltárképei kerültek.³⁴ 1907-es állapotukban az oltárok felépítménye kiegyensúlyozott, klasszicizáló formavilágú. A keskenyebb, félköríves záródású oltárkép körül nagyobb felületen jelenik meg a hátfal finoman tagolt síkja, a záradékban plasztikus konzollal. A széleken kannelúrázott törzsű pilaszterek, előttük szabadon álló oszlopok háromrészes egyenes párkányt tartanak, előlött a széleken egy–egy váza, középen téglány mezőbe írt sugárkoszorú, középen felhőkkel övezett galamb, előlött pálmaágak felett koszorú. Az oltárképek sokalakos apoteózis jelenetek, a Mária mennybemenetele kép alsó részét mozgalmas csoport foglalja el, a felső negyedben felhők közt Mária felhők közé emelkedő alakja látható, a Nepomuki Szent János oltárnak csak hasonló elrendezése kivehető a felvételen. 1907-ben az előbbi oltár a déli mellékhajó nyugati részén, utóbbi vele szemközt az északi mellékhajóban állt.

A főhajóból középen kölépcső vezetett az emelt szentélybe, második fokán három felnyíló szárnyú, indás-levéldíszes, áttört, barokk fémrács határolta.³⁵ A szentély előtt délre szoboralakos réz fedéllel ellátott kő keresztelőmedence,³⁶ északra faragott kő mellvédes szószék állt, hangvetőjén három – Jézus Szent Szívét (?), horgonyt, illetve keresztet és kelyhet) tartó puttó szobrával, fémkorlátos feljárója a mellékhajóból indult.³⁷ Készítésük pontos idejére, mesterére vonatkozó adatot egyelőre nem találtam.

A hosszház tölgyfa padsorairól nem tudjuk, hogy még azonosak voltak-e az 1738-ban készítetttekkel,³⁸ esetleg a XIX. században cserélték. 1756-ban Padányi Biró Márton kanonoki stallumokat készített, Ádám Iván tudomása szerint, 1907-ig még ezek

³³ 1818-ban még faoltárként írják le. Lásd: VFL I.1.7. fasc. 6. no. 2., LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 33., ÁDÁM 1912. II. 426., 444–445., 462., 527., Centenáriumi Album, Mária mennybemenetele-oltár: III., XVIII., XIX. tábla; Nepomuki Szent János-oltár: uo. V., XX. tábla.

³⁴ ÁDÁM 1912. II. 462–463.

³⁵ Centenáriumi Album XIV., XV., XVI., XXVIII. tábla.

³⁶ Centenáriumi Album II., XVI., LVIII. tábla.

³⁷ Centenáriumi Album XIV., XV., XVI., XVII., XX., XXVII., XXVIII., XXIX. tábla.

³⁸ LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 31. VFL I.1.43., fasc. 13. no. 19. (Koller-jelentés).

maradtak szolgálatban.³⁹ A nyugati karzaton orgona állt, az archív felvétel alapján két közbülső szekrényének háromszögű oromzata felett egy–egy angyalpár szobrával.⁴⁰

Tehát 1907-ben a berendezés közel másfél évszázad alatt folyamatosan alakított, mégis rendezett, egységes barokk, késő barokk jelleget mutatott.

A régi berendezés sorsa

A székesegyház újjáépítését a berendezés bontásával 1907. április elején kezdték meg. Ezt közvetlenül megelőzően került sor az Ádám Iván-féle fotózásra. Közel két hét alatt a templomot kiürítették.⁴¹ A szerződések, költségvetések minden esetben – berendezési tárgyak, korlátok, lépcsők, burkolatok, fedélszék – a bontások gondosságát és az elbontott anyag deponálását írták elő. A felújítás három és fél éve alatt a kikerülő tárgyakat különböző helyeken tárolták: templomon belül az altemplomból nyíló „szertár” helyiségben ideiglenesen,⁴² illetve hosszabb ideig a püspöki palotában, ahol még fényképfelvételek is készültek róluk⁴³ – udvarán, teraszán –, a káptalan-pajtában, a szemközti ferences rendház pincéjében.

A neoromán enteriőrben a négy XIX. századi mellékoltárt tervezték újra felállítani. Felújításuk, kiegészítésük részletesen követhető az első, 1909. évi költségvetéstől kezdve a végsszámláig, valamint egyéb számlákból, szállítólevelekből és kapcsolódó levelezésből, esetenként tervrajzból is. Az egyes munkarészeket a székesegyház felújításán egyébként is dolgozó vállalkozók végezték, budapesti műhelyeikben. 1909. október–november folyamán a négy mellékoltár – három vagonot megtöltő – faragott kő-elemeit Seenger Béla,⁴⁴ budapesti telehelyére szállították,⁴⁵ aki 15.400 koronáért

³⁹ ÁDÁM 1912. II. 411.

⁴⁰ Centenárium Album XV. tábla.

⁴¹ A templomból való kivonulás húsvét keddjén történt meg, az épület és a berendezés bontási munkáit ezt követően, április közepe táján kezdték meg. ÁDÁM 1912. I. 21., 53., II. 499–500., 521.

⁴² Az itt említett darabok – az altemplomi Szűz Mária-oltár, Szent Imre-oltárkép – később az északi oratóriumban voltak. ÁDÁM 1912. 426., 522., 527.

⁴³ Ezekről a felvételekről csak említésből tudunk. Lásd *Függelék* VIII. szemelvény.

⁴⁴ Császári és királyi kőfaragómester, márvány- és kőfaragóipari rt.-jének tulajdonában több kőbányával. Részt vett a budai vár palotájának Hauszmann-féle átalakításában, a Parlament, a Zeneakadémia, a Halászbástya márványmunkáin, épületdiszein, illetve műhelyében készült a veszprémi munkával egy időben a szintén Aigner Sándor tervezte budapesti Örökimádás-templom (1904–1908) főoltára.

⁴⁵ Kimutatás a székesegyháznál 1909. nov. 1–14. között végzett csomagolás és vagonírozás napszámok költségeiről, 1909. nov. 13. (VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 9. csomó); oltárkövek vasúthoz szállításáról és felpakolásáról 1909. okt. 19., nov. 2. és nov. 11-én, napszámjegyzék, uo., lásd *Függelék* VII. szemelvény. Seenger Bélához szállításról vasúti fuvarlevél 1-1 vagon faragott kő Veszprémi feladás 1909. nov. 02. és nov. 11. (VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 6. csomó, no. 4.; uo. 9. csomó.).

elvégezte a felújítást.⁴⁶ Ugyanakkor újonnan készített rájuk vörös márvány ereklyetartót, fedéllel, összesen 140 koronáért.⁴⁷

Az oltárok farészein Keszler János kőszobrász alvállalkozójaként Strofinszky József végezte a szobrászi javítómunkát és aranyozást, a képkereteket Reiszer Elek javította és aranyozta.⁴⁸

Oltárképeket – egy ládányi közelebből nem meghatározott tétel – csak 1910 márciusában szállították el restaurálásra Szirmai Antal – a székesegyház figurális kiállítását is készítő festő – budapesti műhelyébe, a négy oltárképet 600 koronáért restaurálta, majd ismét postai úton, 1910 szeptemberében küldte azokat vissza a veszprémi építésvezetőség számára.⁴⁹ Így az ereklyékkel ellátott mellékoltárok az október eleji felszentelésre elkészülhettek, s ismét használatba vették őket.

Az átalakított székesegyházban a korábbi 6 helyett csak 4 mellékoltárt állítottak. Új nem készült, a felújított régiék – már csak az épület megváltozott elrendezése folytán is – a korábbtól eltérő helyre kerültek, illetve némelyik felépítménybe új oltárkép került, melynek ábrázolása sem minden esetben követte a régit. (2b: *Oltárok 1912–1930 között az átalakított székesegyházban és 2c: Oltárok és oltárképek az 1930. évi átrendezést követően az áthelyezés jelölésével. Lásd: Illusztráció a 7. oldalon.*)

A mellékszentélyeket azonos alapterületen, de a mellékhajókból nyílóan, azok szintjén alakították ki. Ide helyezték át – oldalcserével – a korábban a mellékhajók nyugati felében álló oltárpárt. Tehát 1910-től az északi mellékszentélyben a Mária Mennybemenetele-, avagy ettől fogva Oltáriszentség oltárának is nevezett oltár (mivel rajta helyezték el az attemplomi Szűz Mária-oltár szentségházát),⁵⁰ a déli mellékszentélyben a Nepomuki Szent János-oltár volt található, mindkét felépítmény a saját korábbi oltárképével.⁵¹ Helyükre – a mellékhajók nyugati felébe – hozták előre délen

⁴⁶ Költségvetés, mellékoltárok felállítására, Seenger Béla kőfaragó, Budapest, 1909. júl. 30. (VFL I.4.a.1. 15. doboz, 4. köteg, 9. csomó, no. 1.) Lásd *Függelék VIII.* szemelvény. Az ajánlatban említett 4 fényképről közelebbit nem tudunk, az Ádám Iván-féle albumban lévőkön kívül másról egyelőre nincs tudomásunk. Továbbá II. Pótszámla, Seenger Béla kőfaragó, 1910. ápr. 26. (VFL I.4.a.1. 15. doboz, 4. köteg, 9. csomó, no. 2.) Lásd *Függelék IX.* szemelvény. Kifizetési elismervény, Aigner Sándor, 1910. máj. 26. Hornig Károly ellenjegyzésével 1910. máj. 29. (VFL I.4.a.1. 15. doboz, 4. köteg, 9. csomó no. 11.).

⁴⁷ Seenger Béla kőfaragó vég számlája, 1910. nov. 8. p. 21. (VFL I.4.a.1. 15. doboz, 4. köteg, 9. csomó, no. 2.).

⁴⁸ Lásd *Függelék XI–XIV.* szemelvény. Lásd még *Függelék VIII.* szemelvény.

⁴⁹ Vasúti szállítólevél 1 láda oltárképről, veszprémi feladás 1910. márc. 17. (VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 9. csomó); vég számla a 4 oltárkép restaurálásáról 1910. márc. 7. (VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 9. csomó, no. 2.). Lásd *Függelék XV.* szemelvény, vasúti fuvarlevél Szirmai Antaltól való visszaszállításról, budapesti feladása 1910. szept. 5., érkezés 1910. szept. 7. (VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 6. csomó, no. 4.).

⁵⁰ ÁDÁM 1912. II. 444., 462., 521.

⁵¹ A Nepomuki Szent János-oltár képét később, 1930-ban cserélték a ma láthatóra.

A déli mellékszentély 1907-ben. Jobbra a Szent Anna-oltár – letakart oltárképpel –, balra a barokk keresztelőmedence, szemközt az emelt mellékszentélyben a Szent Kereszt-oltár. (Centenárium album II. tábla)

Zalaszentiván Keresztelő Szent János templom alapjaitól újjáépített temploma számára a székesegyház barokk szószékének, keresztelő kútjának faragott kő részeit⁵⁵ és a főoltár vörös márvány menzáját;⁵⁶ 1925-ben – de források szerint még Hornig püspök ígérete alapján – a piaristák veszprémi Szent Anna kápolnája számára a székesegyház barokk Szent György oltárának felépítményét⁵⁷ és a Szent Anna-oltár korábbi oltárképét.⁵⁸

a Szent Anna-, északon a Szent Imre-oltár felépítményét, melyekbe azonban Steiner Rudolf soproni festőtől rendelt új oltárképek kerültek: délen továbbra is Szent Anna ábrázolásával,⁵² északon azonban az oltár titulus változásával járó Borromei Szent Károly, Hornig Károly püspök védőszentjének ábrázolásával.⁵³

További oltárok, oltárrészek is visszakérültek a templomba, hasonlóképpen felújítva, de használaton kívül, az oratóriumokban kaptak helyet: az altemplomi XVIII. századi Mária-oltár és benne (?) a Szent Imre oltárkép, valamint annak párja, illetve az északi oratóriumban az 1838-ban „reparált” Szent Anna-oltárkép.⁵⁴

Később, már az 1920-as évek folyamán Rott Nándor püspök más, támogatásra szoruló templomoknak adományozott a raktározott műtárgyak közül. 1923-ban a

⁵² Ma is ebben a formában.

⁵³ A kép jelenleg az északi mellékhajó nyugati falán látható.

⁵⁴ ÁDÁM 1912. II. 426., 522., 527.

⁵⁵ A fából készült hangvető, a három angyal szobor, illetve a réz fedél sorsa ismeretlen.

⁵⁶ A főoltár elemeit addig a püspöki palota teraszán tárolták, további darabjainak sorsa ismeretlen.

⁵⁷ A Szent György-oltár darabjait addig a káptalan-pajtában tárolták. ÁDÁM 1912. II. 426.

⁵⁸ Részletesen lásd az 1. jegyzetben hivatkozott tanulmányt.

Más töredékek útját az elmúlt évszázadban nem sikerült követni, de jelenleg egyházi tulajdonban vannak. A klasszicista orgonaszekrény négy fából faragott angyalszobra a székesegyház két sekrestyéjében, párosával elhelyezve;⁵⁹ – ugyan nem a berendezés, de az épület díszítményeinek részét képezte – a Padányi Biró Márton által a székesegyház déli bejárata elé építtetett előcsarnok barokk oromzati szoborcsoportja, puttópár közt fémkereszt – a Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény kőtárában található.⁶⁰

Közismert, hogy Hornig Károly püspök még a munkálatok idején a múzeumnak adományozott értékes töredékeket, de ezeken túl is kerültek a Laczkó Dezső Múzeumban további székesegyházi műtárgyak.⁶¹

Nem ismert egyelőre a sorsa a főoltár márvány felépítményének és a Guido Reni-másolat oltárképnek;⁶² a Szent Kereszt-oltárból a tűzvész ellenére fennmaradt részletek némelyikének⁶³ és Szent Imre-oltár oltárképének, az altemplomi Szűz Mária-oltárnak és faszobrának, valamint a barokk szószék hangvetőjén volt három angyszobornak is. Egyelőre nem tudjuk, hogy a Hornig püspök által nagyra tartott barokk tölgyfa padoknak, valamint a többi bútornak mi lett a sorsa.⁶⁴ További kutatás során egyesek esetleg felbukkanhatnak még.

⁵⁹ A Megyei Múzeum 1925. évi megnyitására rendezett kiállítás számára letétbe átadott műtárgyak jegyzékében szerepelnek. Néhány éve még az altemplom oltárán voltak elhelyezve. VFL I.1.44.a. 774/1925., Centenárium Album XV. tábla.

⁶⁰ VFL III.1.i. tom. 5. (Liber cathedralis ecclesiae S. Michaelis Archangeli Vespriomiensis).

⁶¹ Tóth Sándor 1962-ben kezdte meg a veszprémi múzeumban katalogizáló munkáját. Jelentéseit követően ennek eredményeként 1963-ban publikálta a székesegyház középkori kőfaragványairól szóló első tanulmányát. Írásának egy korábbi változatához Éri István írt lektori véleményt (Laczkó Dezső Múzeum Veszprém – a továbbiakban LDM –, Műemléki adattár, 40. doboz, Veszprém, Ltsz. 7581.), melyben javasolja a címváltoztatást és ennek megfelelően a feldolgozás leszűkítését, mondván, hogy a „*barokk templombelsőről a fennmaradt barokk faragványtöredékek mellett a faszobrokról, vasrácsokról, freskókról egy külön tanulmányban kellene értekezni*”. A múzeum régi katalógus-kartonjai között megtalálható néhány általa felvett, azonosított töredék, így a megújított mellékoltárok egykori puttó-szobrainak néhány töredéke.

⁶² Azok a híradások, amelyek az 1945. évi bombatalálatban megsérült „főoltárképről” beszélnek, az Aigner Sándor tervei alapján készült, figurális ábrázolást nélkülöző főoltár mögötti, az említett terveken már vázlatosan szereplő, majd Waltherr Gida által készített, színes üvegablak Szent Mihály-képére vonatkoznak. Az ablakok 1950-es évekbeli pótlásakor is ilyen értelemben írnak „oltárképről”. Vö.: Főoltár, vázlatrajz. VFL I.4.a.1. Veszprémi székesegyház archív tervek és iratok, IV. köteg, 26. sz.

⁶³ Ádám Iván szerint a Szent Kereszt-oltár az 1909. április 2-i tűzvészben megsérült, illetve „eléggett”, „*nagy sérelmet szenvedett a tűzben, éppen a szép oszlopok pusztultak el. A többi résznek nincs baja.*” Az oltár maradványai 1912-ben a ferencesek szemközti épületének pincéjében voltak. ÁDÁM 1912. II. 397., 426., 527. Az oltárképről nem találtam említést.

⁶⁴ Az 1910. évi múzeumi bejegyzésben említett két padoldal közülük való lehetett.

A megrendelői és tervezői szándékok

A székesegyház felújításának évfordulójára 2011-ben közreadott gazdag forrás-közlésből⁶⁵ már képet alkothattunk a felújítás indokairól, melyek közt az évfordulóhoz közeledő püspöki székhely rangjához méltatlan állapota játszhatta a fő szerepet. Az 1888-ban hivatalába lépett Hornig Károly a székesegyház megújítását már évekkel korábban tervbe vehette, előbb azonban a szükséges feltételeket kellett megteremteni.⁶⁶ A püspök „*tartósan díszes alakban*”⁶⁷ kívánta restauráltatni a székesegyházat, ugyanakkor ízlésbeli szempontok is közrejátszhattak, ha így fogalmaz a helyreállítását „*napjaink műizlése is nem csak kívánatossá, hanem szükségessé teszi*”.⁶⁸ Elképzeléseit kezdettől igen határozottan szándékozott képviselni, mind a műemléki hatósággal – erre végül kifogásolható előírások hiányában szükség sem volt –, mind a tervező építésszel szemben.⁶⁹ Utóbbi folyamat egy-egy momentumára alább megpróbálók következtetni néhány szerencsésen fennmaradt levél, a költségvetések és tervek átalakulása, a kivitelezés közben tetten érhető apróbb változások alapján. A püspök megrendelői szerepe nem csak az újonnan tervezett épület, enteriőr szempontjából vizsgálható, de az átalakításra ítélt templom korábbi berendezésével kapcsolatban is. Mindezen kérdések összefüggenek a megrendelő, a tervező, illetve az aktuális ízlés, stílusválasztás kérdésével, amelyben – még óvatosabban –, de talán lehet megállapításokat tenni.

Az újjáépítés előkészületei, a tervezés 1906-ban kezdődött meg – tíz évvel a budai Nagyboldogasszony és a kassai dóm, nyolc évvel a pécsi székesegyház felújításának befejezése után. A stílszerű helyreállítások sorában, viszonylag késői példaként, a cél itt is a középkori épület „visszaállítás”, újraalkotása volt, a tér- és tömegképzéstől a díszítmények motívumkincséig. Kifejezett szándék volt a – MOB által is előírva – a fellelt eredeti részletek felhasználása a tervezésben. Szintén jellemző – mint a

⁶⁵ KARLINSZKY-VARGA 2011.: Potzner Ferenc, Simon Anna – Fülöp András és Varga Tibor tanulmányai, valamint a kötet Függeléke.

⁶⁶ E célra tett egy-egy alapítványt Hornig Károly és Rada István kanonok már 1903-ban (ÁDÁM II. 499., VFL I.1.44.a. 2218/1904), illetve 1904-ben (VARGA 2011a. 104–105.)

⁶⁷ VFL I.1.44.a. 185/1907. Kiadva: VARGA 2011b. 172–173. (Függelék 5. szemelvény, Hornig Károly levele, 1907. jan. 10.).

⁶⁸ VFL I.1.44.a. 652/1907. Kiadva: VARGA 2011b. 175–177. (Függelék 7.a. szemelvény, Hornig Károly levele, 1907. febr. 2.).

⁶⁹ Bár a felújítás a káptalannal közös elhatározáson alapult, az iratokból úgy tűnik, hogy a káptalannak egyetlen szempontja volt: a maga számára fűthető és kényelmes hely kialakítása. Egy esetben merül még fel Rada István kanonok egyetértő nyilatkozata – az altemplomi oltár áttervezetésének kérdésében –, mellyel tovább erősíti a püspök úr kívánságát, másrészt a megrendelésben érdemi szerepére is utalhat, mivel az oltár Corpus-szobrát ő készítette el 1915-ben.

korszak hasonló jellegű vállalkozásaira is – az a mindenre kiterjedő gondosság, ami a tervezésben és a megrendelésben egyaránt megnyilvánult: részlettervek sokasága biztosította, hogy az épület legkisebb tartozékai is szervesen illeszkedjenek az egységes koncepcióba, a terveket egy részről a vezetőépítész szignálta, másrésztől személyesen Hornig püspök döntött elfogadásukról.

E döntésmechanizmusra világít rá Hornig Károly levele,⁷⁰ melyben olyan részletkérdésekben határoz, mint az altemplomi oltárhoz használandó márvány színe, ugyanott a felirat jellegéről. Továbbá az oltárban utólag Corpus-szobor elhelyezését kéri, illetve kifejti elvárásait az újonnan tervezett keresztelőmedencével kapcsolatban: „4) *Nem fogadom el a keresztkútnak földőjét, mert ilyen szerkezet nem ezeknek kezeibe való; a keresztkút minden föld nélkül, vagy legfellebb könnyű, lapos földővel legyen ellátva, amelyet leemelni és a földre tenni...*” Míg az altemplomi oltár áttervezéséről, átalakításának többletköltségeiről számla tanúskodik,⁷¹ addig a keresztelőkút fedelének egyszerűbb kivitelét – ahogy ma a megvalósult munkán láthatjuk – nem érte el a püspök.

A püspök szerepét a berendezés alakításában élesen megvilágítja Velty Ferenc kőfaragó Rainprecht Antal, püspöki jószágkormányzóhoz intézett levele,⁷² melyben a következőt kéri:

„A tegnapi megbeszélésünk folytán éppen most én is levélben arról akartam értesíteni Nagyságod, hogy leghelyesebb lenne, ha mielőtt az (!) oltár lebontva lesz, a kegyelmes Püspök úr ott a székesegyházban megmagyarázná, hogy hogyan akarja átalakítani.

És azután azokat a részleteket melyeken átalakítás lesz, a műhelyembe és azokat a részleteket, melyeken nem lesz átalakítás egyenest a kápolnába szállítjuk.”⁷³

Az elbontott részletek megőrzésének egyszerű oka volt a szigorú költségvetés, amelyben a kiadási oldal a még építőanyagként használható anyagok beépítésével, a mestereknek való beszámításával, eladásával, vagy a püspöki uradalmakban való felhasználással csökkenthető volt.⁷⁴ De jóval túlmutat ezen a szándékon a mesterségbe-

⁷⁰ VFL I.1.44.a. 386/1912. Kiadva: VARGA 2011b. 186. (Függelék 12.b. szemelvény. 1912. jan. 28.)

⁷¹ Az utólagosan elhelyezendő szobor miatt a már kész oltárpítmény átalakítására van szükség. Lásd Seenger Béla kőfaragó számlája az altemplomi oltárról, 1912. ápr. 13. VFL I.4.a.1. 15. doboz, 4. köteg, 9. csomó, no. 2.

⁷² VFL I.4.a.1. 15. doboz, 5. köteg, 1 csomó, no 21. datálatlan levél.

⁷³ Arra utaló adatot egyelőre nem találtam, ami az említett kápolnát azonosítaná.

⁷⁴ A felújítási költségek összesítéséből kitűnik, milyen jelentős tételt képezett. Lásd VARGA 2011a. 111. A régi, bontott anyag felhasználásáról: falazó kő (lásd Horváth Sándor kőműves datálatlan levele Aigner Sándorhoz, VFL I.4.a.1. 15. doboz, 4. köteg, 4.csomó, no. 1.; Aigner Sándor levele Rainprecht jószágkormányzóhoz, 1907. febr. 23., VFL I.4.a.1. 15. doboz, 5. köteg, 1 csomó, no. 7, lásd: VARGA 2011b. 197–198. (Függelék 18e.); réz az ereszcatorna és oromszegély bádogos-munkáihoz, kelheimi lapok felhasználása a „levéltár” és oratórium burkolásához. (Költség-

li-, művészi, vagy történeti értéket képviselő tárgyak megőrzésének, hasznosításának igénye. A kettő közt széles skálán mozognak a „mentések”: határesetnek tekinthető, amikor például lépcsőfokok eladásról⁷⁵ értesülünk. De több olyan esetről tudunk, amikor több-kevesebb műértékkel bíró műtárgyakat, de épületelemeket is akár éveken át tároltak, és jóval a felújítás befejezését követően, alkalmas időben a megfelelő helyre ajándékozták, az általam ismertek már mind Hornig püspök utóda, Rott Nándor idejéből valók. Ilyen érdekes eset, amikor Laczkó Dezső az épülő megyei múzeum számára (1914–1925), annak földszinti nyílásaira építőanyagként 1920-ban a püspöktől kért vasrácsot.⁷⁶

Hornig püspöknek az értékeknek helyben való megőrzésére irányuló szándékai felől nem hagy kétséget a következő levél-idézet:⁷⁷

„A főtemplom oltárainak padjainak stb.-nek szétajándékozásával vagy eladogatásával szintén ne siessünk oly nagyon. Mért ne lehetne a régi tölgyfapadokat az új templomban felállítani? „Stylszerűség” miatt? „Ugyan hörn's auf!” Ép úgy vagyok az oltárokkal is.

Az ezeken netán spórolható összegek majd találnak gazdát; - péld. azt hiszem, hogy az orgona többre fog kerülni, mind amennyi előirányozva van, stb.

Tessék csak ezeknek a raktározásáról gondoskodni. A kőből való tárgyakat például, talán azon az üres téren lehetne elhelyezni, mely a Residentia lépcsője mellett van. A kinek nem tetszenék, hogy ott vannak, ne járjon arra.”

A püspök kívánsága csak részben valósult meg (iratok hiányában csak feltételezhetjük, hogy ezekben az esetekben az építész tervezői szándéka, meggyőzőereje bizonyult hatékonyabbnak): a hat barokk mellékoltárból felújítással, átalakításokkal, összevonásokkal négyet állítottak fel újra az átalakított székesegyházban.⁷⁸ Ennek csak valamennyire volt oka az oltárok állapota – úgy tűnik, mindössze a Szent Kereszt-oltár felépítménye volt menthetetlen –, inkább lehetett szerepe az új keresztház miatt módosult térhasználatnak. A felújított és a mellékhajó nyugati felébe áthelyezett késő barokk Szent Anna- és Szent Imre-oltárpárba 1912-ben Steiner Rudolftól rendelt új oltárképek kerültek, előbbi azonos ábrázolási témával, utóbbi azonban újonnan

vetési kiírás, 1907, VFL I.4.a.1. 13. doboz, 1. köteg, 5. csomó, no. 2.; Jegyzék a költségek fedezésére felvett összegekről, 1912. júl. 12. VFL I.4.a.1. 15. doboz, 4. köteg, 2. csomó, lásd *Függelék V.* szemelvény, Kimutatás bontott építőanyagok a püspöki uradalomban való felhasználásáról, 1908. dec. 31., uo.) Ahol lehetőség volt rá – például az alttemplomi mellékterek, sekrestyék esetében – a barokk kökereteket helyükön hagyták, átfaragással újították meg.

⁷⁵ Gubicza Lajos veszprémi tanítónak, illetve a kislődi gazdaságnak átadott lépcsőről, lásd *Függelék IV.*, V. szemelvény.

⁷⁶ SIMON 2020. 366–367.

⁷⁷ Hornig Károly levele, 1907. febr. 6. VFL I.4.a.1. 15. doboz, 5. köteg. 1. csomó, no. 3. Kiadva: VARGA 2011a. 191–192. (Függelék 17.).

⁷⁸ ÁDÁM 1912. II. 527.

megjelenő ikonográfiával, Borromei Szent Károlyt, a püspök védőszentjét ábrázolva. Mivel azonban a két eltávolított korábbi oltárképet is felújították és megőrizték, a változtatás okaként kevésbé azok kifogásolható állapotát, vagy stílusát sejtethetjük, inkább a püspöki reprezentációt,⁷⁹ amely azonban a mellékoltárok hagyományos párban kezelése miatt magával hozta a Szent Anna-oltárkép cseréjét is. Megőrizték és újra használtak a templomban barokk tabernákulumokat, gyertyatartókat is. Azonban a két kiemelkedő szerepű oltár, a főoltár a szentélyben és az altemplomi oltár újonnan készültek, feltehetően a stílusegység, illetve az altemplomi Szent Sír-oltár esetében a határozott megrendelői program okán.

Ugyancsak építészeti szempontból átgondolt, egységes enteriőr miatt új padok, stallumok, székek, gyóntató-szekerény, sekrestye-szekerények, ajtók készültek. Az altemplom középkori jellegét biztosítandó a Padányi-sírkamra bejáratának barokk gipszstukkó-keretelését, bejáratának díszes vasrácsos kapuját is elbontották, kőkeretét átdolgozták.⁸⁰

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a felújítási programot a megrendelő püspök nagyjában és részleteiben is meghatározta, tervezési és esetenként kivitelezési kérdésekben személyesen adott útmutatást, de mégoly határozott elképzelései ellenére is a megvalósult műben lényeges pontokon a tervezői szempontok érvényesültek. A dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy a káptalan szerepe a felújítási költségek szokásos, egyharmad-kétharmad arányban való vállalásában állt, érdemi szerepe Rada István kanonoknak volt, aki alapítványával anyagilag is hozzájárult a munkákhoz.

A történeti értékek megőrzésének szándéka nyilvánult meg a régészeti-, vagy bontási leletként előkerülő műrészletekről való gondoskodásban, azok közgyűjteménybe

A Borromei Szent Károly-oltárkép (Steiner Rudolf, 1912. Fotó: Lángi József, 2019)

⁷⁹ Korábban hasonlóan járt el Padányi Biró Márton is, esete talán mintaként is szolgálhatott az emléket különösen tisztelő Honig Károly számára.

⁸⁰ A barokk vasrácsos kapu az 1973–1975-ös, Erdei Ferenc-féle újabb felújítás során a Hősök Kapujában működő múzeumi kiállításból került vissza altemplomi helyére.

juttatásában is. Nem volt ez egyedi gesztus Hornig Károly mecénatúrájában. A tervezett és komoly anyagi nehézségek között építeni kezdett veszprémi múzeum számára nem csak pénzbeli támogatást nyújtott több ízben, de különféle ipar- és képzőművészeti tárgyakat, illetve a püspöki uradalmak területén előkerülő régészeti leleteket is adományozott a formálódó gyűjteménybe. (Ezek a kor értékrendjének megfelelően főként régi pénzek, őskori-római-népvándorláskori fém tárgyak.) A maga korában a püspök korszerű szemléletére vall a már említett középkori kőfaragványok,⁸¹ és még inkább a barokk falképtörödékek, stukkódomborművek múzeumba juttatása.⁸² Még feltűnőbb, hogy e kiemelkedő történeti, illetve művészeti értékkel bíró székesegyházi törödékek mellett csekélyebb jelentőségű, kevésbé becsült műfajú, illetve XVIII–XIX. századi tárgyakkal, mint „3 ajtó, egy ablak, 2 padoldal, 3 lakat, 1 vasrács, 2 díszítmény, 2 oszlopfaj” esetében is hasonlóan járt el.⁸³

Megjegyzendő még, hogy e történeti értéket képviselő műtárgyak megőrzését nem magán- vagy egyházi gyűjtemény keretei közt valószínűsította meg. A saját hatáskörben tartott – akár felújított – műalkotásokat is pusztán megőrzik, ahogy láttuk, erre alkalmas kieső helyeken.

A műtárgyak megőrzésének szempontjai közt tehát – úgy tűnik – nem koruknak, stílusuknak volt döntő szerepe. Mindeközben, ha a Hornig Károly püspök megrendelésére vagy támogatásával épült, újonnan tervezett épületeket, illetve tárgyakat tekintjük – mint az ún. Károly-templom (Feltámadt Üdvözítő-templom), a farkasgyepűi kápolna, vagy a székesegyházi keresztelőmedence –, nyilvánvaló a középkori formavilág iránti vonzalma.

⁸¹ Magyarországon a századfordulón még kiemelkedik Gerecze Péter efféle tevékenysége. A veszprémi közegben olyan tudós társak voltak jelen, mint Rhé Gyula és Ádám Iván, valamint a Balaton-felvidéki középkori templomok topográfiáját összeállító és püspöki támogatással megjelentető Békefi Remig.

⁸² Római, középkori és reneszánsz faragványok deponálása, hat barokk falképtörödékek és a szintén barokk stáció tíz stukkó-domborművének megőrzése és a megyei múzeumnak való átadásához lásd a műtárgyak múzeumi átvételi jegyzékének előzetes jegyzéke: LDM Adattár, 104. doboz, 8. csomó, 48.891/1977., 27–28. Idézi: TÓTH 1963. 4. l.j.. Ennek nyomán kisebb módosításokkal készült hivatalos átvételi jegyzék 1908. február 1-én kelt, Laczkó Dezső múzeum igazgató aláírásával: VFL I.1.44.a. 31/1908. Megjelent: VARGA 2011b. 178–179. Rhé Gyula jegyzetfüzete (LDM Adattár 104. doboz, 8. csomó, 48.891/1977. 87–93.), Múzeum Szerzeményi napló I. 1903–1927. 136.

⁸³ Múzeum Szerzeményi napló I. 1903–1927., 3052/1910 számon. (LDM Adattár). Hivatkozva TÓTH 1963. 10. l.j. Azonosításuk az LDM gyűjteményében nem történt meg; a vasrács esetében több lehetőség is van. Elképzelhető, hogy azonos az említett Padányi-sírkamra bejáratával, de nem kizárt, hogy a szentélylépcső rekesztőrácsáról van szó. A díszítmény esetében leginkább szintén a Padányi-sírkamra stukkóműveire gondolna a kutató, aki még bízik benne, hogy a Laczkó Dezső Múzeum raktárának rendezése során ezek, vagy az azóta csak említésekben szereplő falképtörödékek (Lásd SERFŐZŐ 2011. 4. l.j.: „1980 körül romos állapotban még megvoltak”), illetve elvesztésként számon tartott stáció-stukkók még fellelhetők lesznek.

Függelék

Szemelvények a székesegyházi régi berendezés bontására, felújítására, elhelyezésére vonatkozó iratokból

A.) A bontáshoz

I.

A székesegyház helyreállításának költségvetése, Aigner Sándor, 1906. október 25.
(a püspök számára benyújtott változat, nyomtatott, fűzött ív, 41-ig lapszámozással)
(VFL I.4.a.1. 13. doboz Veszprémi Székesegyház, Építési iratok I. köteg, 1. csomó)

„I. Bontási munkák”:

- „11. pont. A főoltár gondos szétszedése a kövek és egyéb alkatrészek elraktározásával és állványozással együtt. 120 korona.
- 12. pont. 9 db mellékoltár szétszedése, mint előző tétel. Egységár 40 korona, összesen 360 korona
- 25. pont. A főhajó és szentély padok, a sekrestyék és az ezek feletti helyiségek bútorainak szétszedése és eltávolítása. Átalány 600 korona.”

II.

Költségvetési ív, 1907. február 16.

Nyomtatott ív, Horváth Sándor építőmester kézírásával pótlólagos bejegyzésekkel, költségszámításokkal
(VFL I.4.a.1. 13. doboz, 1. köteg, 5. csomó, no. 2.)

I. füzet:

Bontás, 25. pont:

- „A főhajó és szentélypadok, a sekrestyék és az ezek feletti helyiségek bútorainak szétszedése és eltávolítása, átalány ... 300 korona” (nyomtatva)
- „az uradalom asztalossal távolítja el” (mellette kézírással)
- „A nagy szószék gondos elbontása a helyszínén össze rakva. A chórus kiálló részének felbontása az anyag helyszínén való össze rakásával. 200 korona.”

III.

Aigner Sándor jegyzéke

Dátálatlan, szignálatlan (iratsorrendben egy 1907. március 13.-i levele mellett)
(VFL I.4.a.1. 15. doboz, 5. köteg, 1. csomó, no. 14.)

„Veszprémi székesegyházban volt

- 20 drb nagy pad,
- 10 drb kis pad
- 5 drb fenyőfa pad
- 2 drb hosszú pad (kis papoké)
- 2 drb hosszú pad (káplánoké)

2 drb stállium
5 drb hosszú pad (catacombeli)”

B.) Az anyagbeszámításhoz

IV.

Költségvetési összesítés, 1912. július 10.

(VFL I.4.a.1. 15. doboz, 5. köteg, 1. csomó, no. 22.)

„4. pont Bontásból eredt és értékesített tárgyakból: Horváth Sándor építőmesternek átengedett és állásfának felhasznált épületfa értéke számlájából levonatott: 319.39 korona. Wolfram János rézművesnek eladott ócska réz értéke számlájából levonatott: 8464 korona. Gubicza Lajos veszprémi tanítónak eladatott lépcsők árából befolyt 18 korona.”

V.

Jegyzék a költségek fedezésére felvett összegekről, Schmidt Lajos jószágkormányzó, 1912. július 12.

(VFL I.4.a.1. 15. doboz, 4. köteg, 2. csomó)

A püspöki törzsvagyon, a káptalani törzsvagyon és a székesegyházi alapot követő 4. tétel:

„Bontásból eredt és értékesített tárgyakból: Horváth Sándor építőmesternek átengedett és állásfának felhasznált épületfa értéke számlájából levonatott – 319.korona 39 fillér;

Wolfram János rézművesnek eladott ócska réz értéke számlájából levonatott – 8.464 korona;

Gubicza Lajos veszprémi tanítónak eladott lépcsők árából befolyt – 18 korona.

Püspökség által felhasználtatott: (...) a kislődi gazdaságnak adott kőlépcső – 29 korona.”

C.) A négy mellékoltárra (köves, fafaragó, aranyozó- munka, oltárkép) vonatkozóan

VI.

Költségjegyzék, Rada István összesítője

Datálatlan, kézírásos, ceruzás

(VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 6. csomó, no. 3.)

„Kifestés Steinhäusl	33.400
kifestés Szirmay	7.800
plafond aranyozás	2.300
Főoltár (126)	30.000
4 mellékoltár jav. kőfaragó	15.400
4 mellékoltár kapitál aranyozás	1.400
ambóra	10.430
ambóra szobrász	2.500
orgona”	

VII.

Napszámjegyzék, 1909. október 09-től november 13-ig, [...]lánszky András intéző, 1909. november 15.

(VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 9. csomó)

„II. A székesegyháztól elszállított a vasútnál berakott oltárkövek felrakásánál felhasználtatott október 19-én, november 2-án és november 11-én tehát 3 vagon oltárköberakásnál...”

5 fő név szerint: napszám összesen 22 korona 80 fillér.

VIII.

Költségvetés, mellékoltárok felállítására, Seenger Béla kőfaragó, Budapest, 1909. július 30.

(VFL I.4.a.1. 15. doboz, 4. köteg, 9. csomó, no. 1.)

Előoldal:

„A veszprémi püspöki palotában elraktározott és a bemutatott fényképeken látható mellékoltárok egyes részeinek teljes kijavítása, a hiányzó részek pótlásával, az egész oltár teljes újonnan felcsiszolásával és fényezésével, a helyszínen való újbóli komplett összeállításával és elhelyezésével együtt; de a hiányzó capitellek és szobrászmunka, valamint a felállításnál szükséges állványozás nélkül, különben teljesen készen átadva (aranyozás és kép nélkül)

Szükséglet: 4 drb á drb 3850.- Összesen Korona 15.400.-”

Hátoldal:

„Új oszlop vagy liséna fejezetek hozzá adása esetén carrarai vagy magyar fehér márványból szobrászmunkával együtt teljesen készen komplett á drb Korona 5050.-

Szállítási határidő: 4 hó.

Nagybecsű megbízását kérve maradtam Kötűnő tisztelettel:

Seenger Béla

(4 drb fénykép vissza).”

IX.

II. Pótszámla, Seenger Béla kőfaragó, Budapest, Aigner Sándornak, 1910. április 26.

(az összesítő végelszámolásba helyezve, 1910. november 8.) Kéziratos.

(VFL I.4.a.1. 15. doboz, 4. köteg, 9. csomó, no. 2.)

„4 drb teljes oltár complet kijavítása az összes hiányzó részek pótlásával az összes oltárnak teljesen új csiszolásával és fényezésével, a helyszínre való újbóli komplett összeállításával és elhelyezésével együtt, de a hiányzó capitellek és szobrászmunka, valamint a felállításnál szükséges állványozás nélkül, különben teljesen készen átadva, megjegyezvén, hogy a régi oltároktól eltérően a fa bázisok helyett, fehér carrarai márvány bázisok, a kisebb oltároknál pedig két új mensalap készült (6 darabból).

1909. július hó 3 iki költségvetés szerint átalányár á drb 3.850.- Összesen Korona 15.400.”

X.

Székesegyház építésének költségeiről, jegyzék
Datálatlan (1912) Rainprecht jószágkormányzó kézírása
(VFL I.4.a.1. 13. doboz, 1. köteg, 3 csomó, no. 1.)

„III. Seenger Béla kőfaragó mester Budapest
Főszámla összege építkezéshez kőfaragó és aranyozó munka 85.146 korona 56
I. pótszámla összege gyüdi sötét márványból felírás (...) 404 korona 80
II. pótszámla összege 4 db oltár teljes kijavításáról 15.400 korona
Altemplom oltár készítése és felállítása 1180 korona
Különféle munkákról 5570 korona”

XI.

Végyszámla, Keszler János szobrász, Budapest, 1910. szeptember 28.

(VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 7. csomó)
(Ugyanott német nyelvű árajánlata 1.400 koronáért, 1910.03.10.)

A kőszobrász munkákat követően:

„IV. Faszobrász és aranyozási munkák a négy mellékoltárnál

- 1) 8 drb pillérfő és 4 drb. kerek fejezet javítása és aranyozása a helyszínéhez való szállításal és felállítással együtt. 1.400 korona
- 2) 2 drb koszorú pálmákkal, 2 drb sugár és 4 drb váza szobrászmunkával, aranyozással és felállítással együtt. 900 korona

Összesen 2.370 korona.”

XII.

Költségvetés a 4 mellékoltár javításához, Strofinszky József aranyozó, Budapest, Keszler János kőszobrász számára, 1910. március 10.

(VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 7. csomó)

„8 db piaszter 4 db kapitel pálinkára valódi arannyal fény és homályva aranyozott, az asztalos munka kijavítása, a láda, a pakkolás, vasútra szállítás és a rendeltetési helyén való felcsinálás Jótállással együtt 1.000 K azaz egyezer korona.”

XIII.

Számla a 4 mellékoltár javításához, Reiszer Elek aranyozó, Budapest, Aigner Sándor számára, 1910. október 14.

(VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 8. csomó)

„4 drb Veszprémi templom részére oltár képkeret valódi arannyal aranyozva, hiányzó részek pótolva, és csomagolva. Korona 200.”

XIV.

Végszámla, Steinhäusl és Köbler festők, Budapest, 1910. november 11.

(VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 6. csomó, no. 2. Utólag rendelt festő, aranyozó és mázoló munkák között)

13. pont:

4 mellékoltáron képek utána feszítve, az aranylécek felszögelve és kijavítva 16 korona.”

XV.

Végszámla, Szirmai Antal, Budapest, 1910. március 07.

(VFL I.4.a.1. 13. doboz, 3. köteg, 6. csomó, no. 2. Az 1910.-évi költségvetéshez képest utólag rendelt munkák között)

13. pont.

„A veszprémi székesegyház figurális falfestményeiről és oltárképeinek restaurálásáról. Aigner Sándor műépítész úr által beterjesztett és báró Hornig Károly püspök úr ő excellenciája által elfogadott és jóváhagyott költségvetés szerint. (...)

A mellékoltárok oltárképeinek összesen 4 drb. restaurálásáért 600 kor.”

Szirmai Antal végszámlája 1910. március 7.:

„...Mellékoltárok oltárképeinek összesen 4 drb. restaurálásáért 600 Kr.”

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- VFL I.1.7. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém; Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta et fragmenta visitationis canonicae.
- VFL I.1.8. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém; Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Visitaciones canonicae.
- VFL I.1.39.b. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém; Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Protocolla, Protocolla episcopalia.
- VFL I.1.39.f. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém; Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Protocolla, Protocolla cathedralis ecclesiae Wesprimiensis.
- VFL I.1.43. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém; Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Archivum Kollerianum.
- VFL I.1.44.a. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém; Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioecessana, Iktatott iratok.
- VFL I.4.a.1. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém; Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei építész iratai, Vegyes iratok tervrajzok, I. sorozat.
- VFL III.1.a.2. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém; Veszprémi káptalani levéltár, Veszprémi káptalan magánlevéltára, Documenta juris possessionarii, 1780 utáni birtokjogi iratok.

- VFL III.1.i. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém; Veszprémi káptalani levéltár, Veszprémi káptalan magánlevéltára, Protocolla miscellaneorum.
- VFL VI.157. = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém; Plébániai levéltárak, Veszprémi Szent Mihály-plébánia levéltára.
- ÁDÁM Iván (1912): *A veszprémi székesegyház. Lenyomat a „Veszprémi Hírlap” 1907–1912. évi közleményeiből.* Veszprém.
- BÉKEFI Remig (1917): *A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban.* Budapest. (A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei III.)
- BÉKEFI Remig (1912): Veszprém a középkorban. In: HORNIG Károly (szerk.): *Veszprém múltja és jelene.* Veszprém. 3–32.
- Centenáriumi Album = KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László (szerk.), FÜLÖP András–SIMON Anna (bev. tan.): *Centenáriumi album a veszprémi székesegyház átépítésének százéves évfordulójára.* Veszprém.,
- CSETE Antal (1863): Szent György vértanu fejereklyéje. *Magyar Sion* 1 (1863) 889–894.
- DORNYAI Béla (1927): *Bakony.* Budapest.
- FEJÉRPATAKY László (1886–1887): A veszprémi káptalan kincseinek összeírása, 1429–1437. *Történelmi Tár* 1886. 553–576.; *Történelmi Tár* 1887. 173–192.
- FÜLÖP András–SIMON Anna (2011): Az 1907–1910. évi átépítés során megismert középkori veszprémi székesegyház. In: KARLINSZKY–VARGA 2011. 39–62.
- GALAVICS Géza (1984): Antonio Galli Bibiena in Ungheria e in Austria. *Acta Historiae Artium* 30 (1984) 177–263.
- KARLINSZKY Balázs (2018): Ami a középkori veszprémi székesegyház oltáraitól tudható – titulusaik, oltárigazgatóik és elhelyezkedésük. *Egyháztörténeti Szemle* 19 (2018/3) 69–103.
- KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László (szerk.) (2011): *Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére.* Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 23.)
- LUKCSICS József–PFEIFFER János (1933): *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában.* Veszprém, (A veszprémi egyházmegye múltjából 1.)
- MIKÓ Árpád (1996): Bornemisza (Abstemius) Pál végrendelete 1577-ből: adatok a nyitrai, az óbudai, a veszprémi és a egyház középkori kincseinek sorsához. *Művészettörténeti Értesítő* 45 (1996) 203–221.
- SERFÖZŐ Szabolcs (2011): A veszprémi székesegyház egykori barokk mennyezetképeiről – a neoromán újjáépítés centenáriumának alkalmából. In: KARLINSZKY–VARGA 2011. 63–84.
- SIMON Anna (2020): Székesegyházi örökség. Az átépített székesegyház és néhány berendezési tárgya. Rott Nándor püspöksége idején. In: KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László (szerk.): *Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918 – 1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között.* Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 36.) 365–386.
- TARI Edit (2018): *Kőbe faragott liturgia. A Kárpát-medence középkori kő kereszteleőmedencéi.* Budapest.
- TÓTH Sándor (1963): A veszprémi székesegyház középkori kőfaragványai I. (Bakonyi Múzeum kőtárának ismertetése I.). In: ÉRI István (szerk.): *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 1 (1963) 115–141.

VARGA Tibor László (2011a): A veszprémi székesegyház tervei 1907 és 1910 közötti átalakításainak levéltári forrásai. In: KARLINSZKY–VARGA 2011. 99–113.

VARGA Tibor László (2011b): Függelék. I. Források; II. A veszprémi Szent Mihály székesegyház átépítésére vonatkozó levéltári források jegyzéke. In: KARLINSZKY–VARGA 2011. 167–219.